

Kis Kelemen Bence

A CÉLZOTT LIKVIDÁLÁS AZ EMBERI JOGOK NEMZETKÖZI RENDSZERÉNEK TÜKRÉBEN

„Őszintén szólva, [a drónok alkalmazása] az egyetlen lehetőségünk arra, hogy hatékonyan szembeszálljunk az Al-Kaida vezetésével, vagy legalább arra, hogy megtörjük őket.” – Leon Panetta, a CIA egykori vezetője.¹

BEVEZETŐ GONDOLATOK

2001. szeptember 11-ét követően a világ – a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemmel összefüggésben – szembesült azzal, hogy az államok „Szküllá és Kharübdisz” közé kerültek. Egyfelől az univerzális emberi jogok nemzetközi rendszere – túl az egyes államok által ratifikált különböző emberi jogi egyezményeken – arra kötelezi az államokat, hogy biztosítsák a valamilyen módon ellenőrzésük alatt élők emberi jogait. Témánk szempontjából különösen az élethez, illetve a biztonságához való jog releváns.² Másfelől azonban ugyanezek a nemzetközi instrumentumok korlátok közé is szorítják az államok terrorelhárító tevékenységének hatékonyságát, mivel az államoknak tiszteltetben kell tartaniuk minden terroristagyanús személy élethez való jogát, és biztosítaniuk kell, hogy felettük hatáskörrel rendelkező, független bíróságok tisztességes eljárás keretében mondjanak ítéletet, a jog adta keretek között.³

Napjaink tipikus jelensége, hogy az államok olyan fenyegetéssel állnak szemben, ami jellemzően nem saját területükön belülről érkezik. Terrorista csoportok más országokban tervelnek ki, illetve onnan hajtanak végre számos emberéletet követő merényleteket, erre pedig azért van lehetőségük, mert a területi állam vonakodik vagy képtelen megakadályozni ilyen irányú tevékenységüket. Ilyen esetben azok az államok, amelyek képesek a terrorcselekmények megakadályozására, erőszakot fognak alkalmazni a fenyegetésekkel szemben, saját polgáraik, illetve közvetve minden ember védelme érdekében, még akkor is, ha csupán tisztán politikai okokból teszik mindezt. Tipikus példa a fentiekre egy Észak-Jemenben haladó gépjármű megsemmisítése egy CIA-drón által, amely-

ben Anwar al-Awlaki, amerikai születésű al-Kaida vezető utazott 2011 szeptemberében,⁴ vagy az Egyesült Királyság légierijének 2015 augusztusi – szintén pilóta nélküli felfegyverzett repülőgép alkalmazásával történő – bevetése, amelyben Reyaad Khan brit állampolgár és két társa lelte halálát Szíriában.⁵ David Cameron egykori brit miniszterelnök az önvédelem jogára hivatkozott a támadás igazolásakor, illetőleg beszédének több elemében⁶ is utalt arra, hogy a célzott likvidálást a rendészeti ('law enforcement') paradigma szerint vitték véghez.⁷

Ez a két eset azonban csupán csepp a tengerben. Az Izrael által kivitelezett célzott likvidálások áldozatainak száma a 2000-es évek óta több ezres nagyságrendben mozog,⁸ az Egyesült Államok drón-programjai esetében pedig az áldozatok száma „hadszinterenként” külön-külön is elérheti a négyezret, például Pakisztán vagy Afganisztán esetében.⁹ Az

Egyesült Királyság esetében több mint kétezer hasonló akcióról számolhatunk be 2014-től kezdődően.¹⁰ Mindezek fényében tehát megállapítható, hogy korántsem egyedi esetekről, sokkal inkább tömeges jelenségről beszélhetünk.

Röviden célszerű utalni a pilóta nélkül felfegyverzett repülőgépekre, a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem, különösen a célzott likvidálás egyik kivitelezési formájára. Az ilyen típusú repülőgépek bevetése nem újkeletű fejlemény, hiszen már a XIX. században is használtak robbanóanyaggal megtöltött ballonokat, amelyeket a bevenni kívánt városra dobtak.¹¹ Hosszú fejlesztési folyamat eredményeképpen a 1990-es évek végére készültek el azok a modern pilóta nélküli repülőgépek, amelyek földfelszínről vagy esetleg egy másik mozgó járműből irányíthatóak, emberi kéz által.¹² Az első harci bevetésre is alkal-

NAPJAINK TÍPIKUS JELENSÉGE, HOGY AZ ÁLLAMOK OLYAN FENYEGETÉSSSEL ÁLLNAK SZEMBEN, AMI JELLEMZŐEN NEM SAJÁT TERÜLETÜKÖN BELÜLRŐL ÉRKEZIK

mas, modern drón a Predator típus volt, amelyet elsőként 2001. szeptember 11-ét követően vetettek be Afganisztánban.¹³ Az azóta eltelt közel két évtizedben számtalan bevetés után a Predator, valamint később a Reaper típusú gépek váltak az amerikai és brit célzott likvidálási akciók csaknem kizárólagos eszközeivé.¹⁴ A Reaper típusú gépek sajátossága, hogy akár 14–28 órát is a levegőben képesek maradni, és négy Hellfire típusú levegő-föld rakétájukkal, precíziós légcsapások révén semmisítik meg célpontjait.¹⁵ Mindez azt jelenti, hogy a találón „kaszás” névre emlegetett drón akár egy napon keresztül is képes követni „áldozatát”, miközben az irányító pilóta szinte bármikor dönthet úgy, hogy elveszi a célszemély életét. A 2007 óta alkalmazott Reaper típusú gépek óta újabb drónokat is fejlesztettek, ilyen a kínai CH-5 típusú repülőgép, amely mindenben felülmúlja az amerikai Reapert.¹⁶

A tanulmány abból a hipotézisből indul ki, hogy a célzott likvidálás értelmezhető emberi jogi környezetben, azaz lehetséges, ámbar nem mindig kívánatos kezelési módja a nemzetközi terrorizmus jelentette fenyegetésnek. Mindezek fényében a „célzott ölés” (‘targeted killing’) legalitását nemzetközi emberi jogi aspektusból kívánja elemezni.¹⁷ A célzott likvidálás fogalmának bemutatását, illetve a terrorizmus elleni küzdelem rendszerében való elhelyezését követően a tanulmány az élethez való jog oldaláról vizsgálja a célzott likvidálás jogszerűségének kérdését az emberi jogok rendszerében, különös tekintettel az élettől való önkényes megfosztásra és az emberi jogi egyezmények extraterritoriális alkalmazhatóságára.

CÉLZOTT LIKVIDÁLÁS MINT A TERRORIZMUS ELLENI KÜZDELEM ESZKÖZE

A célzott likvidálás – a legtöbbször idézett definíció szerint – célzatos, szándékos és előre megfontolt halálos erőszak alkalmazása a nemzetközi jog egy alanya által, olyan célszeméllyel szemben, aki nem áll az erőszakot alkalmazó őrizetében.¹⁸ Természetesen emellett más meghatározások is léteznek.¹⁹ A kifejezés semlegessége – szemben az asszaszinációval²⁰ vagy a törvénytelen öléssel (‘extrajudicial killing’)²¹ – nem sugallja azt, hogy az ilyen cselekmény jogellenes lenne.²² Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy a célzott likvidálás minden esetben jog-

szerű, hiszen az ilyen és ehhez hasonló akcióknak csupán töredéke tekinthető minden szempontból legálisnak.

A célzott likvidálás fogalmának tisztázása után célszerű azt is meghatározni, hogy ez a módszer hogyan helyezhető el a terrorizmus elleni küzdelem rendszerében. Napjainkban egyértelművé vált, hogy a nemzetközi terrorizmus olyan mértékű fenyegetést jelent, ami már a nemzetközi békét és biztonságot is veszélyezteti.²³ Ennek fényében kétfajta megközelítésmód verseng egymással: a hagyományos rendszeti modell, illetve a fegyveres konfliktusok modellje.²⁴ Előbbi megközelítés alapja, hogy a terrorizmus eredendően bűncselekmény – vagy bűncselekmények sorozata –, tehát a leküzdésére az államok belső joguk szerinti büntetőjogi megoldásokat alkalmazhatnak.²⁵ E modell tekinthető a hagyományos felfogásnak, amelyben a célzott likvidálásnak csak olyan mértékben lehet szerepe, amennyiben arra egy másképpen

A CÉLZOTT LIKVIDÁLÁS [...] CÉLZATOS, SZÁNDÉKOS ÉS ELŐRE MEGFONTOLT HALÁLOS ERŐSZAK ALKALMAZÁSA A NEMZETKÖZI JOG EGY ALANYA ÁLTAL, OLYAN CÉLSZEMÉLLYEL SZEMBEN, AKI NEM ÁLL AZ ERŐSZAKOT ALKALMAZÓ ŐRIZETÉBEN

el nem hárítható terrortámadás megakadályozásának céljából kerül sor, mások életének védelme érdekében.²⁶ E felfogás szerint az adott helyzet jogszerűségét az nemzetközi emberi jogi normák alapján kell megítélni.

A fegyveres konfliktusok modellje szerint a terrorszervezetek és az egyes sértett államok közötti konfliktus elérte azt a küszöböt,

amely felett fegyveres, azon belül is nem nemzetközi fegyveres konfliktusról beszélünk,²⁷ a sértett állam(ok) és a terrorszervezet(ek) közötti viszony tekintetében.²⁸ Mindez természetesen a nemzetközi humanitárius jog szabályainak alkalmazását vonja maga után, amelyek *lex specialis*ként²⁹ határozzák meg azt, hogy mi minősül az emberi élet önkényes³⁰ vagy szándékos³¹ elvételének. Manapság általánosan elfogadott elv, hogy az emberi jogok fegyveres konfliktusok idején is alkalmazandók,³² mindez azt jelenti, hogy a humanitárius jog szabályai megsértésének minősülő cselekmények egyúttal emberi jogi jogsértésnek is tekinthetők: nemzetközi fegyveres konfliktus esetén a civil, nem nemzetközi fegyveres konfliktus esetén az ellenségeskedésben közvetlenül részt nem vevő személy³³ életének önkényes vagy szándékos elvétele az élethez való jog megsértésnek (adott esetben háborús bűncselekménynek is) minősül. E modellt főként az Egyesült Államok követi: az USA saját álláspontja szerint nem nemzetközi fegyveres konfliktusban áll az Al-Kaidával, valamint az azzal együttműködő csoportokkal.³⁴ Nem nemzetközi fegyveres konfliktusnak lehet tekinteni az Iszlám Állam, valamint a szíriai és iraki koalíciós erők között zajló, elhúzódó fegyveres erőszakot is.³⁵

A tanulmány tisztán a rendészeti modell alapján, vagyis a nemzetközi emberi jogok normák érvényesülése szempontjából vizsgálja a terroristagyanús személyek ellen alkalmazott, halálos kimenetelű erőszak kérdéskörét.

A CÉLZOTT LIKVIDÁLÁS ÉS AZ EMBERI JOGOK

Az élethez való jog tartalmi oldala a célzott likvidálás kapcsán

A célzott likvidálás jogszerűségének kérdésével összefüggésben elengedhetetlen az élethez való jog vizsgálata. Az élethez való jog az ember természetes és elidegeníthetetlen joga,³⁶ amely az alanyi oldalon azt a célt szolgálja, hogy senkit se öljenek meg önkényesen, tehát az egyén életének védelmére szolgál.³⁷ A vonatkozó emberi jogi tárgyú nemzetközi szerződések megszövegezéséből két irányú kötelezettség olvasható ki. Az államnak egyfelől tiszteletben kell tartania az egyének élethez való jogát, de ez bizonyos helyzetekben nem elegendő: adott esetekben az államoknak biztosítaniuk is kell az egyének számára ezt a jogot.³⁸ Az élethez való jog tiszteletben tartásának kötelezettsége mindemellett szokásjogi alapon *jus cogens* rangra is emelkedett, így nemzetközi szerződéstől függetlenül is hivatkozható.³⁹

A fentiből nem következik az, hogy egy ember semmilyen körülmények között ne lenne megfosztható az életétől,⁴⁰ az élet elvétele azonban nem lehet önkényes. A nem önkényes jelleg meghatározása nem egyszerű feladat az emberi jogi normák keretei között.⁴¹ A halált okozó, szándékos erőszak ebben a keretben alapján csakis *ultima ratio* jelleggel alkalmazható.⁴²

Valamennyi rendészeti akciónak meg kell felelnie három alapelvnek, hogy az esetleges alapjogkorlátozás jogszerűnek számítson: szükségesség, arányosság és elővigyázatosság.⁴³ A szükségesség elve szerint csak akkor lehet valakinek az élethez való jogát korlátozni, ha a kívánt cél, vagyis más emberek életének védelme elkerülhetetlenné teszi a jogkorlátozást. Ezen túl az akcióknak arányosnak is kell lenniük, ami azt jelenti, hogy a jogkorlátozásnak mértékét tekintve arányban kell állnia a céllal, hogy mások életének veszélyeztetettsége megszűnjön. Végül, az elővigyázatosság elve alapján minden akciót kellően meg kell tervezni, annak érdekében, hogy a jogkorlátozás mértékét, valamint az esetleges „járulékos veszteségeket” minimalizálják.⁴⁴

A fenti állítások illusztrálására példaként hozhatjuk a McCann és mások Egyesült Királyság-elleni ügyét. Az Emberi Jogok Európai Bírósága által 1995. szeptember 27-én hozott ítéletben a bírói testület kimondta, hogy az IRA-terroristák állami ügynökök általi megölése sértette az előbbiekre élethez való jogát, ugyanis az adott helyzetben a hatóságok nem jártak el kellő körültekintéssel, tekintettel arra, hogy lett volna egyéb módjuk is a helyzet kezelésére.⁴⁵ A strasbourgi bírák ugyan nem egyhangú (10:9 arányú) döntéssel, de kimondták, hogy az élethez való jog kapcsán a „feltétlen szükségesség” szigorúbb mérceje érvényesül, szemben az egyezményben rögzített többi joggal, amelyek esetében egyszerű arányossági tesztet alkalmaznak. Az ügy háttérében az állt, hogy a brit és spanyol hatóságok tudomást szereztek arról, hogy az IRA egyes tagjai robbantásos merényletet terveznek végrehajtani Gibraltáron. Amikor a három gyanúsított megérkezett a szigetre, a brit hadsereg különleges alakulatának tagjai megadásra szólították fel őket, ők azonban hirtelen mozdulatot tettek. A katonák –feltételezve, hogy a gyanúsítottak fegyverért nyúlnak, vagy pokolgépet kívánnak élesíteni – azonnal lelőtték őket. Utóbb kiderült, hogy se fegyver, se bomba nem volt az IRA-tagoknál, a spanyol hatóságok viszont később megtalálták azt a gépkocsit, amelyben elrejtették a robbanóeszközt.⁴⁶

Mit jelent mindez a pilóta nélküli felfegyverzett repülőgépek alkalmazásával végrehajtott célzott likvidálás vonatkozásában? Először is azt, hogy a támadások jogszerűségét esetről-esetre kell vizsgálni. Annak eldöntéséhez, hogy egy akció végrehajtása jogszerű-e, szigorú tesztet kell alkalmazni: a halálos erőszak alkalmazásától eltérő alternatív megoldásokat is számba kell venni, azt vizsgálva, hogy az alternatív módszerek alkalmasak lennének-e a helyzet kezelésére (szükségesség). Ezen felül egyértelművé kell tenni azt is, hogy a célpont közvetlenül fenyegeti mások életét (arányosság).⁴⁷

Szintén az élethez való jog tartalmi oldala mentén kell vizsgálni az ún. „járulékos veszteség” kérdését. Mint tudjuk, fegyveres konfliktusok idején különbséget kell tenni civilek, illetve kombattánsok, nem nemzetközi fegyveres konfliktusok esetén pedig az ellenségeskedésben közvetlenül résztvevők és részt nem vevők között. A különbségtétel,⁴⁸ az arányosság⁴⁹ és az elővigyázatosság⁵⁰ humanitárius jogi elvei megkövetelik mind a katonai akció kitervelőitől, mind pedig annak végrehajtóitól annak értékelését, hogy az adott helyzetben a művelet végrehajtása nem jár-e a katonai előny mértékéhez képest túlzott polgári ál-

dozatokkal, illetve kárral. Mindebből tehát az következik, hogy a nemzetközi humanitárius jog számol annak lehetőségével – tekintettel a fegyveres konfliktusok realitására –, hogy adott esetben „ártatlanok” is áldozatul eshetnek egy-egy csapásnak.⁵¹

Érdekes kérdésként merülhet fel, hogy mi a „járulékos veszteség” megítélése fegyveres konfliktusok hiányában, vagyis akkor, amikor kizárólag az emberi jogi érvelés irányadó. Egyes szerzők, mint például Roland Otto, teljes mértékben elfogadhatatlannak tartják, hogy egy rendészeti akció esetén harmadik személyek – békés szemlélődők – áldozatul essenek a támadásnak.⁵² Ezzel ellentétes álláspontot képvisel Nils Melzer, aki azt mondja, hogy a rendészeti paradigma égisze alatt kivitelezett csapások esetén a jog kevésbé tolerálja az ártatlanoknak okozott esetleges sérelmeket, azonban mindez nem jelenti azt, hogy fegyveres konfliktusokon kívül soha semmilyen körülmények között nem lehet jogszerű a „járulékos veszteség.”⁵³

Az Emberi Jogok Európai Bírósága 2011 végén egy ítéletében kimondta, hogy a mérgező gáz alkalmazása egy moszkvai színházban, ami 125 túszt életét követelte, az adott helyzetben nem volt aránytalan eszköz, így nem sértette az élethez való jogot.⁵⁴ A konkrét ügyben 40 felfegyverzett és robbanóanyaggal rendelkező csecsen szeparatista foglalta el a moszkvai Dubrovka színházat 2002 októberében, és közel 1000 túszt ejtettek az akció közben. Az „ostrom” végül az orosz hatóságok beavatkozásával ért véget, akik kábító hatású, ópiát-fentanill alapú gázt használva tették ártalmatlanná a terroristákat, mielőtt betörték volna az épületbe.⁵⁵ A döntés azonban nem lehet teljes mértékben irányadó, mivel a Bíróság azt is megjegyzi, hogy a gáz, bár az emberi életre veszélyes volt, nem volt szükségszerűen halált okozó, ellentétben például a bombákkal vagy a földlevegő rakétákkal. Ebből következően tehát azokban az esetekben, ahol a célszemélyek melletti békés szemlélődőknek nagy esélyük van arra, hogy életben maradnak, a terrorelhárító akciók még esetlegesen halált okozó fegyveres bevetésével is jogszerűek lehetnek.⁵⁶ A strasbourgi testület döntésében utalt az Isayeva-ügyre is, amelyben az orosz hatóságok lebombáztak egy csecsen falut, amelyben egy lázadó csoport bujkált, hatalmas „járulékos veszteség” mellett.⁵⁷ A Bíróság a Finogenov-ügyben hozott ítéletében rendkívül érdekes formulát használt, amikor azt mondta, hogy a potenciálisan halált okozó fegyvert

az orosz hatóságok nem „válogatás nélkül” (‘indiscriminately’) alkalmazták: ez a körülmény adta a túlélés esélyének magas fokát, és végső soron a Bíróság emiatt nem állapította meg az élethez való jog megsértését.⁵⁸

Ami a drónok általi célzott likvidálásokat és a „járulékos veszteség” kérdését illeti, véleményem szerint a fentiek alapján kialakíthatjuk azt a hipotetikus álláspontot, amelyet egy emberi jogi bírói fórum képviselne egy ilyen helyzetben. A bombák és a földlevegő típusú rakéták – amennyiben célba találnak – általában meghozzák a tőlük várt hatást, azaz megölik az akció célpontját. A dróntámadások sajátossága, hogy gyakran mozgó járművet⁵⁹ – amelyben többen is utaznak – vagy nyílt színi gyülekezést érintenek.⁶⁰ Ilyen esetekben szinte bizonyos, hogy a támadások „békés szemlélődőket” is érinteni fognak. A kérdés itt az, hogy egy precíziós rakétatámadás során mekkora az esély arra, hogy a célszemélyeken kívül mások is életüket veszítik. A támadások pontos kivitelezhetősége folytán lehet, hogy ez csak eshetőség: nem biztos, hogy bekövetkezik. Az EJEB álláspontja szerint mindenképpen megállapítható a jogsértés, ha eleve biztosnak tűnt, hogy a célszemélyen kívül más is meg fog halni; ha ez csak valószínűsíthető volt, akkor nem feltétlenül. Ha úgy tekintjük, hogy a precíziós rakétatámadás csak potenciálisan okozza „békés szemlélődők” halálát, akkor – figyelembe véve, hogy a célzott likvidálás

módszerét lényegéből fakadóan nem alkalmazzák válogatás nélkül – a támadás akár jogszerű is lehet.

Bár hipotetikus szituációkban sok minden elképzelhető, látnunk kell, hogy az élethez való jog tartalmi oldala felől vizsgálva csupán szűk körben elfogadható a valóságban a célzott likvidálás. Rendkívül nehéz hitelt érdemlő módon bizonyítani, hogy egy személy olyan mértékű fenyegetést jelent, hogy az azonnali választ követel meg mások életének védelme érdekében, és egyben igazolja a célszemély megölését, valamint ártatlan szemlélődők esetleges halálát vagy súlyos sérülését.⁶¹

A célzott likvidálás megítélése az emberi jogi egyezmények extraterritoriális alkalmazhatóságának tükrében

A 2000-es évek eleje óta zajló célzott likvidálások jó része a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem jegyében történt, és mint ilyen, általában extraterrito-

riális erőszakalkalmazással járt.⁶² Általánosan elfogadott tétel, hogy az államok kötelesek tiszteletben tartani és biztosítani mindazok emberi jogait, akik joghatóságuk alá tartoznak.⁶³ Kérdésként merül fel azonban, hogy kötik-e az államokat emberi jogi kötelezettségeik, amikor saját joghatósági területükön kívül hajtanak végre katonai vagy rendészeti akciókat. Amint arra fentebb már utaltam, az emberi jogi egyezmények joghatósági kérdései nem annak kapcsán vetődnek fel, hogy a célzott likvidálást végrehajtó államnak tiszteletben kell-e tartania mások élethez való jogát, mivel erre szokásjogi alapon, mi több, *jus cogens* norma szerint is kötelezettek az államok. A kérdés sokkal inkább az, hogy a sérelmet szenvedett személyek, illetve azok hozzátartozói mely emberi jogi egyezmény alapján, illetve melyik bírói vagy kvázi bírói fórumhoz fordulhatnak kártalanítási igényeikkel. Talán nem meglepő, hogy a legtöbb emberi jogi egyezmény hasonló terminusokat használ akkor, amikor saját joghatóságáról rendelkezik; sőt, az egyezmények végrehajtását felügyelő bírói vagy kvázi bírói fórumok is hasonló módon vélekednek a vonatkozó egyezmény extraterritoriális alkalmazhatóságát illetően.⁶⁴ A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (a továbbiakban: PPJNE) az alábbiak szerint rendelkezik joghatóságáról: „Az Egyezségokmányban részes, valamennyi állam kötelezi magát, hogy tiszteletben tartja és biztosítja a területén tartózkodó és joghatósága alá tartozó minden személy számára az Egyezségokmányban elismert jogokat, minden megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.”⁶⁵

A tárgykör meglehetősen vaskos szakirodalmából⁶⁶ témám szempontjából néhány megállapítást emelek ki az alábbiakban. Egyfelől a *travaux préparatoires*⁶⁷ és a joghatósági klauzula megszövegezéséből egyértelműnek tűnik, hogy konjunktív szabályról van szó, vagyis az egyezmény azokra vonatkozik, akik a részes állam egyikének területén tartózkodnak, illetve a egyidejűleg az adott állam joghatósága alá tartoznak.⁶⁸ Ezt az álláspontot képviseli az Egyesült Államok is, amely nem vállal extraterritoriális felelősséget célzott likvidálás kapcsán elkövetett emberi jogi jogsértések vonatkozásában.⁶⁹ Ezzel ellentétesen hat, hogy maga a PPJNE tartalmaz olyan jogokat, amelyek esetében fogalmilag kizárt a konjunktív értelmezés,⁷⁰ Emellett érdemes megemlíteni az

1981-es Burgos-ügyet is, amelyben a Bizottság ki mondta, hogy a joghatóság nem arra a területre vonatkozik, ahol a vélelmezett jogsértés történt, sokkal inkább azt a kapcsolatot hivatott kifejezni, amely az egyén és az állam között alakul ki az egyezménybe foglalt valamely jog megsértése esetén, függetlenül attól, hogy hol került sor a jogsértésre.⁷¹ Ezzel a Bizottság felállította az extraterritoriális joghatóság perszonalizált modelljét.⁷² Mindez a drónok által kivitelezett célzott likvidálások kapcsán annyit jelent, hogy az életüktől önkényesen megfosztott személyek hozzátartozói a Bizottság előtt sikeresen léphetnek

fel az elhunyt érdekében, még extraterritoriális állami aktusok esetében is, hiszen az élethez való jog megsértése létrehozta a joghatósági kapcsolatot az állam és az egyén között.

A joghatóság kérdését hasonló formában rendezzi a két nagy regionális emberi jogi rendszer,⁷³ az Emberi Jogok Amerikaközi Egyezménye és az Emberi Jogok Európai Egyezménye. Előbbi a következőképpen rendelkezik:

„A jelen Egyezmény részes államai vállalják, hogy az Egyezményben elismert jogokat és szabadságokat tiszteletben tartják, és a joghatóságuk alá tartozó minden személy számára biztosítják e jogok és szabadságok szabad és teljes gyakorlását fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy egyéb véleményre, nemzeti vagy társadalmi származásra, gazdasági helyzetre, születésre vagy egyéb társadalmi feltételre tekintet nélkül.”⁷⁴ Látható tehát, hogy a területre történő utalás ezúttal kimarad a joghatóság meghatározásából, továbbá az is kiemelendő, hogy a szöveg külön kezeli a jogok tiszteletben tartásának és biztosításának kérdését.

Néhány hónappal ezelőttig nem hozott olyan döntést az Emberi Jogok Amerikaközi Bírósága, amelyben érintette volna a területen kívüli joghatóság kérdését.⁷⁵ Egyetlen kivétel a Fairén-Garbi-ügy lehetett volna,⁷⁶ de a San José-i testület végül nem foglalt állást e tekintetben.⁷⁷ A helyzet azonban 2018. február 7-én megváltozott: a bíróság közzétette legújabb környezetvédelmi tárgyú tanácsadó véleményét, amely a teljes – szélesen értelmezett – karibi térségre vonatkozik.⁷⁸ A Bíróság az extraterritoriális állami aktusok mellett a joghatóságot az érintett állam azon cselekményeire is kiterjesztette, amelyek pusztán hatásukat tekintve, területen kívüliek, feltéve, hogy az állam tényleges kontrollt gyakorolt az érintett személy felett.⁷⁹ A Bíróság ezzel végső soron létrehozott egy új extraterritoriális joghatósági alapot,

amely önmagában is hivatkozható, és ok-okozati összefüggésre épül.⁸⁰ Ez utóbbihoz hasonló megközelítéstől az Emberi Jogok Európai Bírósága egyébként már több ízben elzárkózott.⁸¹

Az amerikai közti emberi jogi rendszer ismertetésének *sine qua non* feltétele, hogy utaljak az Emberi Jogok Amerikai Bizottságának releváns gyakorlatára.⁸² A washingtoni kvázi bírói testület ítélkezési gyakorlata során már számos esetben találkozott célzott likvidáláshoz hasonló tényállásokkal. Ilyennek tekinthetjük Letelier-nek, Chile egykori amerikai nagykövetének 1976-os,⁸³ valamint Prats-nak, Chile egykori alelnökének és hadseregparancsnokának 1974-es asszaszinációját,⁸⁴ továbbá az Egyesült Államokhoz köthető Coard-⁸⁵ és Salas-ügyeket.⁸⁶ Ezekről összefoglalóan elmondható, hogy a bizottság a perszonalizált modellt alkalmazta az Emberi Jogok Amerikai Bizottságának, illetve az USA esetében az Emberi Jogainak és Kötelességeinek Amerikai Nyilatkozata vonatkozásában.

Ennek a testületnek a joggyakorlatában szerepel a pilóta nélküli felfegyverzett repülőgépek által végrehajtott célzott likvidálásokhoz leginkább hasonlító ügy is: Alejandro és mások Kuba elleni ügye 1999-ből. Ebben a Bizottság egy olyan eset vonatkozásában alapította meg Kuba joghatóságát, melynek során egy kubai katonai MIG-29-es nemzetközi légtérben lelőtt két kisebb polgári repülőgépet, tekintettel arra, hogy Kuba ellenőrzéssel rendelkezett, illetve ellenőrzést gyakorolt ('authority and control') az incidens négy áldozata fölött, akik a kubai hatóságok akciója következtében haltak meg.⁸⁷

Egy dróncsapás forgatókönyvéhez nagyon hasonló szituációban az Emberi Jogok Amerikai Bizottsága arra alapozva alapította meg az aktust foganatosító állam joghatóságát, hogy minden részes félnek kötelessége tiszteletben tartani mások élethez való jogát, még extraterritoriális cselekményeik során is. Mindez tehát azt jelenti, hogy az amerikai közti rendszerben egyértelműen megállapítható a célzott likvidálást foganatosító állam joghatósága egy-egy akció esetében, és így potenciálisan az államok felelőssége is.

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye az Európa Tanács égisze alatt jött létre; az egyezmény betartásának ellenőrzésére létrehozott Emberi Jogok Európai Bírósága kötelező erejű döntéseket hoz a részes

államokra nézve. Az európai modell hasonló, ámbar eltérő szövegezésű megoldást alkalmaz: „*A Magas Szerződő Felek biztosítják a joghatóságuk alatt álló minden személy számára a jelen Egyezmény I. fejezetében meghatározott jogokat és szabadságokat.*”⁸⁸ Látható, hogy a „joghatóságuk alatt álló személyek” fordulat itt is szerepel, az európai rendszer azonban nem kezeli elkülönülten a „tiszteletben tartás”-ra és a „biztosítás”-ra vonatkozó kötelezettségét a részes feleknek, hiszen csak az utóbbiról rendelkezik.

Az esetjogból egyértelműen kirajzolódik, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága alapvetően területi alapú megközelítést alkalmaz az extraterritoriális joghatóság megállapítására, ezt a tendenciát csak extrém esetekben törli meg a perszonalizált modell alkalmazása, de akkor is általában feltétel, hogy valamilyen fokú fizikai kontrollt gyakoroljon az állam a jogsérelmet szenvedett fél fölött. A bírósággal ellentétben az egykori Emberi Jogok Európai Bizottsága

AZ ESETJOGBÓL EGYÉRTELMŰEN KIRAJZOLÓDIK, HOGY AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGA ALAPVETŐEN TERÜLETI ALAPÚ MEGKÖZELÍTÉST ALKALMAZ AZ EXTRATERRITORIÁLIS JOGHATÓSÁG MEGÁLLAPÍTÁSÁRA, EZT A TENDENCIÁT CSAK EXTRÉM ESETEKBE TÖRI MEG A PERSZONALIZÁLT MODELL ALKALMAZÁSA, DE AKKOR IS ÁLTALÁBAN FELTÉTEL, HOGY VALAMILYEN FOKÚ FIZIKAI KONTROLLT GYAKOROLJON AZ ÁLLAM A JOGSÉRELME T SZENVEDETT FÉL FÖLÖTT

1985-ben a személyi alapú megközelítést alkalmazta a G. Egyesült Királyság és Írország elleni ügyben,⁸⁹ azonban az EJEB a tíz évvel későbbi Loizidou-ügyben⁹⁰ már alapvetően a területi megközelítést képviselte, és a 2001-es Bankovic-ügyben is ezt az álláspontot erősítette meg.⁹¹ Az egykori Jugoszláviát sújtó NATO-bombatómadások kapcsán az EJEB elutasította az ok-okozati összefüggésen alapuló joghatóság megállapítását, valamint az egyezményben meghatározott jogok „testreszabását” a pozitív és negatív kötelezettségek közötti különbségtétel tekintetében. A testület álláspontja szerint a bombázás

nem hozott létre effektív ellenőrzést a terület felett.⁹² Megállapítható tehát, hogy a célzott extraterritoriális likvidálásokhoz hasonló tényállás esetén az EJEB a joghatóság kizárása mellett döntött. Bár az ezt követő ügyekben (Issa,⁹³ Öcalan,⁹⁴ Pad,⁹⁵ Al-Skeini,⁹⁶ Jaloud⁹⁷) a területiségre alapított hivatkozás lényegesen enyhült, az EJEB joggyakorlata a mai napig nem írta felül a Bankovic-ítélet alapvető mondanivalóját. A személyi alapú joghatóságot kizárólag másodlagosan, valamilyen más – főként területi alapú – megközelítést pótolva állapítja meg a testület, fizikai őrizet esetén.⁹⁸

A drónatómadások kapcsán levonható konklúzióknak mégiscsak csak annak kell lennie, hogy ameddig a Bíróság nem változtat jelenlegi, alapvetően területi alapú joghatóság-felfogásán – akár a sze-

mélyi modellt, akár Milanovic vegyes megoldását⁹⁹ veszi át –, addig valamilyen mértékű területi kontroll hiányában nem valószínű, hogy a terület megállapítaná a célzott likvidálást kivitelező állam joghatóságát.¹⁰⁰

ÖSSZEGZÉS

Napjainkban a terrorizmus elleni küzdelem egyik eszköze lett a célzott likvidálás, mint a nemzetközi békét és biztonságot fenyegető helyzet – bizonyos különleges esetekben – talán egyedüli hatásos alternatívája. Ebben a környezetben elengedhetetlen, hogy a terrorelhárító akciók iránt elhivatott államok tiszta és világos jogi keretek között alkalmazzanak erőszakot; függetlenül attól, hogy fegyveres konfliktusban állnak-e egy terrorszervezettel vagy sem. Utóbbi kapcsán láthattuk, hogy a halálos erőszak csak *ultima ratio* jelleggel alkalmazható, és az egyéneket célzó likvidálási akciókkal szemben támasztott feltételek nagyon szigorúak. Ami az áldozatok, illetve hozzátartozóik kártalanítási igényeit illeti, a joghatósági koncepciók eltérő értelmezése folytán az Egyesült Államokkal szemben mindenképpen helye lehet a panaszoknak, míg például az Egyesült Királyság esetlegesen sikeresen érvelhet joghatóságának hiányával egy pilóta nélküli felfegyverzett repülőgép által végrehajtott célzott likvidálás kapcsán.

A célzott likvidálásra véleményem szerint a fegyveres drónok technikai sajátosságaiból adódóan is másképpen kell(ene) tekintenünk. Az újabb típusú gépek akár egy teljes napon át követhetik az előre meghatározott személyt, akinek így nincs esélye elrejtőzni vagy elmenekülni a semmiből érkező támadás elől. A gépet irányító pilóta bármikor elveheti a célszemély életét, logikusan nem érvelhetünk tehát a joghatóság hiányával, függetlenül attól, hogy az adott területen effektív ellenőrzést gyakorol-e a drónt küldő állam. Bár álláspontom szerint az ölési képesség minden esetben joghatóságot teremt, különbséget kell és lehet tenni az egyedi akciók, illetve a hagyományos keretek között végrehajtott bombázás között, utóbbi esetében ugyanis a kontroll nyilvánvalóan alacsonyabb fokú lesz, mint egy drón-támadás során. Függetlenül attól, hogy melyik modellt alkalmazzuk, az élethez való jog tiszteletben tartásának kötelezettsége minden államot ugyanolyan módon köt.

JEGYZETEK

1. „*Very frankly, [drones are] the only game in town in terms of confronting or trying to disrupt the al Qaeda leadership*”.

U.S. airstrikes in Pakistan called 'very effective', *CNN Politics*, May 18, 2009, <http://edition.cnn.com/2009/POLITICS/05/18/cia.pakistan.airstrikes/>

2. Az alapjogok és a biztonsághoz való jog közötti alapvető összefüggésekről lásd: David DYZENHAUS: *The Constitution of Law: Legality in a Time of Emergency*. Cambridge University Press, Cambridge 2006; Oren GROSS: *Law in Times of Crisis – Emergency Power in Theory and Practice*, Cambridge University Press, 2006. Vö. MÉSZÁROS GÁBOR: „Alkotmány, válságban” – a különleges helyzetek kezelésének dimenziói az Alaptörvény elfogadásától napjainkig, *JURA*, 2017/2. 126.
3. Természetesen a terrorizmus elleni küzdelemben más alapvető jogok is sérülhetnek, így például a bírói ítélet nélküli határozatlan ideig történő fogvatartás több eljárás jogot és büntető-eljárásjogi garanciát sért, azonban a célzott likvidálások esetén kizárólag az élethez való jog bír relevanciával.
4. Mark MAZETTI – Eric SCHMITT – Robert F. WORTH: Two-Year Manhunt Led to Killing of Awlaki in Yemen. *The New York Times*, September 30, 2011, <http://www.nytimes.com/2011/10/01/world/middleeast/anwar-al-awlaki-is-killed-in-yemen.html?page-wanted=all>
5. Louisa BROOK-HOLLAND: *Overview of military drones used by the UK armed forces*, Briefing Paper, No. 06493, House of Commons Library, October 8 2015. 23–24. A parlamenti felhatalmazás ma már adott. Lásd: House of Commons: ISIL in Syria, December 2, 2015, <https://hansard.parliament.uk/Commons/2015-12-02/debates/15120254000002/ISILInSyria>
6. Ennek tekinthetjük azt, hogy Cameron a csapást az Egyesült Királyság terrorizmus elleni stratégiájának részeként említette. Helyteleníthető módon vegyítve a *jus ad bellum* és az emberi jogi érvelést, arra az álláspontra helyezkedett, hogy a célzott likvidálás az önvédelem jogára hivatkozva történt, mégpedig egy meghatározható, konkrét és hiteles fenyegetéssel szemben, amelynek megakadályozására – cselekvésre képes szír kormány, szárazföldi csapatok és előrelátható egyéb alternatíva hiányában – más módon nem volt lehetőség. Az egykori miniszterelnök azt is kiemelte, hogy a légicsapásra nem az ISIS elleni koalíciós hadműveletek kapcsán került sor. Mindezek fényében kijelenthető, hogy a brit álláspont e csapás tekintetében mindenképpen az emberi jogi rendészeti ('law enforcement') modellt követi. Lásd: House of Lords – House of Commons, Joint Committee on Human Rights: *The Government's policy on the use of drones for targeted killing*, Second Report of Session 2015–16, 13–14.
7. Uo.
8. Statisztikák időszakonként: <http://www.btselem.org/statistics/fatalities/before-cast-lead/by-date-of-event> ;

- <http://www.btselem.org/statistics/fatalities/during-cast-lead/by-date-of-event> ; <http://www.btselem.org/statistics/fatalities/after-cast-lead/by-date-of-event>
9. Lásd: <https://www.thebureauinvestigates.com/projects/drone-war>
 10. Lásd: <https://dronewars.net/uk-drone-strike-list-2/>
 11. 1849. augusztus 22-án osztrák seregek ilyen módszerrel ostromolták az amúgy bevehetetlen Velence városát. Lásd: PALIK Máttyás (szerk.): *Pilóta nélküli repülési profiknak és amatőröknek* (2. jav. kiadás), Nemzeti Közszerológati Egyetem, Budapest, 2013, 25–26.
 12. CSAPÓ Zsuzsanna: Drónok harca- kérdések kereszttüzében, Van-e szükség új nemzetközi szabályozásra, in Cs Zs: *Emlékkötet Herczegh Géza születésének 85. évfordulójára – A ius in bello fejlődése és mai problémái*, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2013, 39.
 13. PALIK (11. vj.) 48.
 14. Lásd: <http://www.btselem.org/statistics/fatalities/before-cast-lead/by-date-of-event>; <http://www.btselem.org/statistics/fatalities/during-cast-lead/by-date-of-event>; <http://www.btselem.org/statistics/fatalities/after-cast-lead/by-date-of-event>; <https://www.thebureauinvestigates.com/projects/drone-war>.
 15. PALIK (11. vj.) 50.
 16. Stephen CHEN: China unveils its answer to US Reaper drone - how does it compare? *South China Morning Post*, July 18, 2017. <http://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/2103005/new-chinese-drone-overseas-buyers-rival-us-reaper>.
 17. A célzott likvidálások legalitásának vizsgálatánál nem egyedüli szempont az emberi jogoknak való megfelelés. Elsőként az erőszak általános és kögens tilalma alól kell megfelelő kivételt találni, amely alapján kivetelezhető lesz az akció (*jus ad bellum*). Lásd: KAJTÁR Gábor: *A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015. vagy L. Orna BEN-NAFTALI – Karen R MICHAELI: We Must Not Make a Scarecrow of the Law: A Legal Analysis of the Israeli Policy of Targeted Killings, *Cornell International Law Journal*, 2003. 234–292. Ezen felül elengedhetetlen annak vizsgálata is, hogy a terrorszervezet és az állam közötti ellenségeskedés nem érte-e el az intenzitásnak azt a küszöbét, amikor már elhúzódó erőszakra, azaz nem nemzetközi fegyveres konfliktusról beszélhetünk, amelyben már a humanitárius nemzetközi jog lesz alkalmazandó. Lásd: Jelena PEJIC: The Protective Scope of Common Article 3: More than Meets the Eye, *International Review of the Red Cross* 2011. 189–225. Mindezek mellett megjegyzendő: tekintettel arra, hogy a célzott likvidálások esetében az akció kitervelésének kezdetétől fogva az élet elvétele a hatóságok célja, ez alapvetően megkérdőjelezheti az intézmény emberi jogi kontextusban történő alkalmazását.
 18. Nils MELZER: *Targeted killing in International Law*, Oxford University Press, 2008. 5.
 19. 2009-ben Roland Otto monográfiájában egy állam ügynöke által meghatározott személy szándékos megöléseként jellemezte a célzott likvidálást. Lásd: Roland OTTO: *Targeted Killings and International Law with special respect to Human Rights and International Humanitarian Law*, Springer, Berlin – Heidelberg 2012. 13–18. Philip Alston, az ENSZ külömbgí-zottja a célzott likvidálásokról szóló tanulmányában Melzer definícióját használja, azonban megkülönböz-teti azokat a rendészeti akcióktól, amelyek során nem lehet elsődleges cél a kiválasztott személy megölése. Philip ALSTON: *Report of the Special Rapporteur on the extrajudicial, summary or arbitrary executions – Study on targeted killings*, United Nations, General Assembly, A/HRC/14/24/Add. 6, 2010. 7–10.
 20. Az asszaszináció kapcsán megkülönböztethetünk há-ború – vagyis fegyveres konfliktus – és béke idején al-kalmazandó definíciót. Ennek fényében politikai okból kivetelezett, meghatározott személyek ellen irányuló halálos erőszak alkalmazás esetén nevezhetjük az ölést békeidőben elkövetett asszaszinációnak. Mindemelett fegyveres konfliktus idején kizárólag egyénileg kivá-lasztott, az ellenséges csapatokhoz tartozó személy alattomban történő megölését értjük asszaszináció alatt. Lásd: MELZER (18. vj.) 46–47.
 21. *Human Rights and Law Enforcement – A Trainer’s Guide on Human Rights for the Police, Professional Training Series*, New York, Genf, 2002, 15. Vö. Mary Ellen O’CONNELL: Unlawful Killing with Combat Drones – A Case Study of Pakistan, 2004–2009. *Notre Dame Law School Legal Studies Research Paper*, No. 09-43. 2010. 1–26.
 22. Az elhatárolásról részletesen lásd: KIS KELEMEN Bence: Célzott likvidálás – fogalmi dilemmák in MÁRTON Mónika (szerk.) *Studia Iuevenum Iurisperitorum – A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Hallgatóinak Tanulmányai*, Pécs, 2018, 279–282.
 23. Ld. ENSZ BT 1368. (2001) sz. határozat (September 12, 2001.) és ENSZ BT 2249. (2015) sz. határozat (November 20, 2015).
 24. David KRETZMER: Targeted Killing of Suspected Terrorists: Extra-Judicial Executions or Legitimate Means of Self-Defence, *European Journal of International Law*, 2005, Vol. 16, no. 2.
 25. Daniel STATMAN: Targeted Killing, *Theoretical Inquires In Law*, 2004. 179. 180–182.
 26. Nils MELZER: *Human Rights Implications of the Usage of Drone and Unmanned Robots in Warfare*, European Parliament, Directorate-General for External Policies of the Union, Directorate B, Policy Department, Study, 2013, 36.
 27. Államok és nem állami szereplők, vagy csak utóbbiak

- közötti fegyveres összeütközések, amelyek tradicionálisan a területi államhoz kötődnek. Napjainkban azonban nem ritkák az ún. „nemzetközi nem nemzetközi fegyveres konfliktusok” sem. Lásd: Sasha RADIN: Global Armed Conflict? The Threshold of Extraterritorial Non-International Armed Conflicts, *International Law Studies*, 2013, 697–698.
28. *Hamdan v. Rumsfeld*, 548 U.S. 557 (2006). Vö. RADIN (27. vj.) 703. Más álláspontot képviselt például Izrael legfelsőbb bírósága, amikor a 2006-os célzott likvidálási ítéletében elvi érrel nemzetközi fegyveres konfliktusnak minősített minden konfliktust, amelynek határon átnyúló vonatkozása van. Lásd: HCJ 769/02 Public Committee against Torture in Israel v. Government of Israel 2006. 18., (2) PD 459, 2006. Ezt az álláspontot képviseli Bruhács is. Lásd: BRUHÁCS János: *Nemzetközi jog II. – Különös rész*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest Pécs, 2010, 197.
 29. *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, 1.C.J. Reports 1996, 226, 25. bekezdés Vö. Cordula DROEGE: The Interplay Between International Humanitarian Law and International Human Rights Law in Situations of Armed Conflict, *Israel Law Review*, 2007. 310–355.
 30. „Minden emberi lénynek veleszületett joga van az életre. E jogot a törvénynek védelmeznie kell. Senkit sem lehet életétől önkényesen megfosztani.” Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (PPJNE), 6. cikk 1. pont (kiemelés a szerzőtől).
 31. „A törvény védi mindenkinek az élethez való jogát. Senkit nem lehet életétől szándékosan megfosztani, kivéve, ha ez halálbüntetést kiszabó bírói ítélet végrehajtása útján történik, amennyiben a törvény a bűncselekményre ezt a büntetést állapította meg.” Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) 2. cikk 1. pont (kiemelés a szerzőtől).
 32. MOHAY Ágoston: A humanitárius jog alkalmazási határainak egyes kérdései – európai bírói fórumok szövegéből, *Jura*, 2017/2. 135–136.
 33. Nils MELZER: *Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities Under International Humanitarian Law*, International Committee of the Red Cross, 2009.
 34. Harold Hongju KOH, Legal Adviser, U.S. Dep’t of State, Address at the Annual Meeting of the American Society of International Law, 14. <http://www.state.gov/documents/organization/179305.pdf>
 35. Terry D. GILL: Classifying the Conflict in Syria, *International Law Studies*, 2016, 373–377.
 36. HALMAI Gábor – TÓTH Gábor (szerk.): *Emberi jogok*, Osiris, Budapest, 2008, 285–286.
 37. Uott. 288–289.
 38. Marko MILANOVIC: *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties – Law, Principles and Policy*, Oxford University Press, 2011, 209.
 39. OTTO (19. vj.) 398.
 40. HALMAI-TÓTH (36. vj.) 288–289.
 41. Félretéve azt, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezménye taxatív listát tartalmaz arra nézve, hogy mikor lehet valakit megfosztani életétől. Ezek értelmezése azonban szintén az Emberi Jogok Európai Bíróságára maradt; lásd: Emberi Jogok Európai Egyezménye 2. cikk 2. pont.
 42. Christof HEYNS – Dapo AKANDE – Lawrence HILL-CAWTHORNE – Thompson CHENGETA: The International Law Framework Regulating the Use of Armed Drones, *International and Comparative Law Quarterly*, 2016, 819. Vö. UN Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials, Principle 9.
 43. MELZER (vj. 26.) 30.
 44. HEYNS-AKANDE-HILL-CAWTHORNE-CHENGETA (42. vj.) 819–820. Vö. MELZER (vj. 26.) 30–34.
 45. ECtHR, *McCann and others v. the United Kingdom*, Application No. 18984/91, Judgment of 27 September 1995. 203–214.
 46. HALMAI – TÓTH (37. vj.). 290–291.
 47. HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA (42. vj.) 820.
 48. IHL Database, Customary IHL, Rule 1.
 49. IHL Database, Customary IHL, Rule 14.
 50. IHL Database, Customary IHL, Rule 15.
 51. Lásd például: Wolff Heintschel von HEINEGG: Proportionality and Collateral Damage, *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, 2015.
 52. OTTO (19. vj.) 200. A magyar szakirodalomban lásd SÜLYOK Gábor: A terrorcselekmény elkövetéséhez használt polgári légi jármű lelövésének nemzetközi jogi és alkotmányjogi megítélésre, *Fundamentum*, 2005/3. 43–44.
 53. MELZER (vj. 26.) 32.
 54. ECtHR, *Finogenov et al. v. Russia*, Application No. 18299/03, 27311/03, Judgment of 20 December 2011, 236.
 55. Bár az EJEB az élethez való jog megsértését nem állapította meg az ópiátgáz felhasználása kapcsán, magas összegű kártérítést ítélt meg a kérelmezőknek abból az okból, hogy az akciót követő orvosi segítségnyújtásra nem megfelelő módon került sor. A teljes ügyet lásd összefoglalva: Marko MILANOVIC: Important Cases Against Russia before the European Court, *EJIL: Talk!* January 4 2012. <https://www.ejiltalk.org/important-cases-against-russia-before-the-european-court/>
 56. *Finogenov* (54. vj.) 232.
 57. ECtHR, *Isayeva v. Russia*, Application No. 57950/00, Judgment of 24 February 2005.
 58. *Finogenov* (54. vj.) 231–232. Különleges helyzetekben az sem elképzelhetetlen, hogy az emberi jogi rezsím megengedje egy eltérített repülőgép lelövését, ha az emberi

- élet védelme ezt megkívánja. Lásd: MELZER (vj. 26.) 32–33. Ezzel ellentétes álláspontot alakított ki a német alkotmánybíróság: a karlsruhei bírák az ún. *Luftersicherheitsgesetz* és a német *Grundgesetz* összhangját vizsgálták. Lásd: BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 15. Februar 2006 - 1 BvR 357/05 - Rn. (1-156) A témáról részletesen magyarul lásd: SÜLYÖK (52. vj.) 30–56.
59. Lásd: MAZETTI-SCHMITT-WORTH (4. vj.); BROOK-HOLLAND (5. vj.); House of Commons: ISIL in Syria, December 2, 2015, <https://hansard.parliament.uk/Commons/2015-12-02/debates/15120254000002/ISILInSyria>
60. Salman MASOOD – Pir Zubair SHAH: C.I.A. Drones Kill Civilians in Pakistan, *The New York Times*, March 17, 2011, <https://www.nytimes.com/2011/03/18/world/asia/18pakistan.html>
61. MELZER (26. vj.) 33.
62. Lásd: <https://www.thebureauinvestigates.com/projects/drone-war>; <https://dronewars.net/uk-drone-strike-list/>
63. Ld. például Marko MILANOVIC: From Compromise to Principle: Clarifying the Concept of State Jurisdiction in Human Rights Treaties, *Human Rights Law Review*, 2008. 415–416.
64. Oona HATHAWAY – Elizabeth NIELSEN – Aileen NOWLAN – William PERDUE – Chelsea PURVIS – Sara SOLOW – Julia SPIEGEL: Human Rights abroad: When do Human Rights Treaty Obligations Apply Extraterritorially? *Arizona State Law Journal*, 2011. 389–390.
65. PPJNE 2. cikk 1. pont
66. Lásd pl.: Robert FRAU: Unmanned Military Systems and Extraterritorial Application of Human Rights Law, *Goringen Journal of International Law*, 2013. 1–18; Beth VAN SCHAACK: The United States’ Position on the Extraterritorial Application of Human Rights Obligations: Now is the Time for Change, *International Law Studies*, 2014. 20–65; Karen da COSTA: *The Extraterritorial Application of Selected Human Rights Treaties*, Martinus Nijhoff Publishers, 2012. 15–92; Dominic McGOLDRICK: Extraterritorial Application of the International Covenant on Civil and Political Rights, in eds.: Fons COOMANS – Menno T. KAMMINGA *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties*, Intersentia, 2004, 41–72. Vö. Theodor MERON: Extraterritoriality of Human Rights Treaties, *American Journal of International Law*, 1995. 78–82.
67. VAN SCHAACK (66. vj.) 25–31. Vö. pl. Michael J. DENNIS: Application of Human Rights Treaties Extraterritorially in Times of Armed Conflict and Military Occupation, *American Journal of International Law*, 2005, 123–124.
68. OTTO (19. vj.) 371. Vö. VAN SCHAACK (66. vj.) 25–28.
69. VAN SCHAACK (66. vj.) 24–25.
70. Ld. például PPJNE 12. cikk 4. pont „*Senkit nem lehet önkényesen megfosztani attól a jogától, hogy saját országába belépessen.*”
71. MELZER (18. vj.) 124. Vö. UNHRC, *Sergio Euben Lopez Burgos v. Uruguay*, Communication No. R.12/52, UN Doc. Supp. No. 40 (A/36/40), 29 July 1981. 176.
72. Ld. részletesen kifejtve MILANOVIC (38. vj.) 173–209.
73. Természetesen léteznek más regionális emberi jogi egyezmények és rendszerek is, mind például a Népek és Emberek Jogainak Afrikai Kartája vagy az az Emberi Jogok Arab Kartája. Ezek azonban a célzott likvidálások kapcsán eddig nem játszottak kiemelkedő szerepet, így kívül esnek a tanulmány hatókörén.
74. Emberi Jogok Amerikaközi Egyezménye, 1. cikk 1. pont.
75. Tekintettel arra, hogy a Bírósághoz az Emberi Jogok Amerikaközi Bizottságának „szűrőjén” keresztül kerülnek az ügyek. Ld. RAISZ Anikó: Az Emberi Jogok Európai és Amerikaközi Bíróságának egymásra Hatása, PhD értekezés, Miskolci Egyetem. Állam- és Jogtudományi Kar, Deák Ferenc Állam és Jogtudományi Doktori Iskola, 2009, 20.
76. IACtHR, *Case of Fairén Garbi and Solís Corrales v Honduras*, Judgement of March 15th 1989, Series C No. 6.
77. OTTO (19. vj.) 378–1789.
78. IACtHR, *Opinión Consultiva Solicitada por la República de Colombia, Medio Ambiente y Derechos Humanos* (Obligaciones estatales en relación con el medio ambiente en el marco de la protección y garantía de los derechos a la vida y a la integridad personal – interpretación y alcance de los artículos 4.1 y 5.1. en relación con los artículos 1.1 y 2 de la Convención Americana Sobre Derechos Humanos) OC-23/17 de 15 de Noviembre de 2017. Vö. Giovanni VEGA-BARBOSA – Lorraine ABOAGYE: Human Rights and the Protection of the Environment: The Advisory Opinion of the Inter-American Court of Human Rights, *EJIL: Talk!* February 26, 2018, <https://www.ejiltalk.org/human-rights-and-the-protection-of-the-environment-the-advisory-opinion-of-the-inter-american-court-of-human-rights/>
79. *Opinión Consultiva Solicitada por la República de Colombia, Medio Ambiente y Derechos Humanos*, 81.
80. BERKES Antal: A New Extraterritorial Jurisdictional Link Recognised by the IACtHR, *EJIL: Talk!*, March 28, 2018, <https://www.ejiltalk.org/a-new-extraterritorial-jurisdictional-link-recognised-by-the-iacthr>
81. Lásd pl. ECtHR, *Banković and others v. Belgium and 16 other Contracting States*, Application No. 52207/99, Admissibility Decision of 12 December 2001.
82. DAKA Marija – KIS KELEMEN Bence: Extraterritorialitás az emberi jogi bíróságok gyakorlatában, *Jura*, 2017/1.

- 214–215. Megjegyzés: a tanulmányban hibás fordítás szerepel, az Emberi Jogok Amerikaközi Bírósága alatt az Emberi Jogok Amerikaközi Bizottsága értendő.
83. IACiHR, *Report on the Situation of Human Rights in Chile*, 9 September 1985, Chapter III. 89–91.
84. *Report on Chile* (89. vj.) 81–88.
85. IACiHR, *Coard et al. v. United States*, case 10.951, Report No. 109/99, 29 September 1999.
86. IACiHR, *Salas and others v. United States*, case No. 10.573, Report No. 31/93, 14 October 1993.
87. MELZER (18. vj.) 127–128. IACiHR, *Alejandro et al. v. Cuba*, case No. 11.589, Report No. 86/99, 29 September 1999. 23.
88. EJEE 1. cikk
89. ECiHR, *G v. the United Kingdom and Ireland*, Application No. 9837/82, Decision of 7 March 1985.
90. ECtHR, *Loizidou v. Turkey*, Application No. 15318/89, Judgment on Preliminary Objections of 23 March 1995
91. *Bankovic* (82. vj.)
92. MELZER (18. vj.) 130. Vö. OTTO (19. vj.) 385–389.
93. ECtHR, *Issa and others v. Turkey*, Application No. 31821/96, Judgment of 16 November 2004.
94. ECtHR, *Öcalan v. Turkey*, Application No. 46221/99, Judgment of 12 March 2003. (Chamber) és ECtHR, *Öcalan v. Turkey*, Application No. 46221/99, Judgment of 12 May 2005. (Grand Chamber).
95. ECtHR, *Pad and Others v Turkey*, Application No. 60167/00, Admissibility Decision of 28 June 2007.
96. ECtHR, *Al-Skeini et al. v. UK*, Application No. 55721/07, Judgment of 7 July 2011.
97. ECtHR, *Jaloud v. The Netherlands*, Application No. 47708/08, Judgment of 20 November 2014.
98. Marko MILANOVIC: Al-Skeini and Al-Jedda in Strasbourg, *European Journal of International Law*, 2012, 139. Vö. Aureal SARI: Jaloud v Netherlands: New Directions in Extra-Territorial Military Operations, *EJIL: Talk!* November 24, 2014. <https://www.ejiltalk.org/jaloud-v-netherlands-new-directions-in-extra-territorial-military-operations/>; Marko MILANOVIC: The Bottom Line of Jaloud, *EJIL: Talk!* November 26, 2014, <https://www.ejiltalk.org/the-bottom-line-of-jaloud/>
99. MILANOVIC (38. vj.) 209–222.
100. A fizikai őrizet kategóriának e körben azért nincs jelentősége, mert a célzott likvidálás *per definitonem* kizárja ezt az esetet.